

DÎVÂN'INDAN HAREKETLE YUNUS EMRE'NİN EZELÎ AŞK KONUSUNA BAKIŞI *Yunus Emre's Aspect To The Subject of Eternal Love with Movement from His Divan*

Sıtkı NAZİK

Doç. Dr., Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, s.nazik@amasya.edu.tr, orcid.org/0000-0001-5964-5039

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

21.09.2023

Kabul/Accepted:

03.12.2023

DOI:

10.51592/kulliyat.1363933

Anahtar Kelimeler

Yunus Emre, Dîvân, Aşk, Elest Meclisi, İlahî Cemal

Keywords

Yunus Emre, Divan, Love, Assembly of Elest, Divine Jamal

ÖZ

Tasavvuf ve edebiyatta çok önemli bir yere sahip olan aşk, ilahî aşk ve beşerî aşk olmak üzere temelde ikiye ayrılmıştır. Allah'ın kuluna, kulun da Rabb'ine olan muhabbeti ilahî sevgi kapsamında değerlendirilmiştir. Zaten Allah'ın kullarına olan sevgisi ezeldir. İnsanın Yaratan'ına olan sevgisi ise vahdet aleminde ve elest ahdinin yapıldığı meclis ortamında ilahî cemalin görülmesiyle meydan gelmiştir. Bu olay, başlangıcı bilinmeyen bir zamanda yani ezelde gerçekleşmiştir. Ezeli aşk konusu, yaklaşık 11. asırdan itibaren tasavvuf düşüncesine ilahî aşk anlayışının da girmesiyle gündeme gelmiştir. Bunu ilk olarak Ahmed Gazâlî, Baklî, İrâkî gibi sûfler İran tasavvuf şairinde işlemişlerdir. Daha sonra bu konu gerek Yusuf Has Hacıp ve Ahmed Yesevî gibi Orta Asya sahası gerekse 13. yüzyıldan itibaren Anadolu sahası şairlerimiz tarafından Türk edebiyatında da ele alınmıştır. Tespit edilebildiği kadariyle konuyu ilk defa şiiirlerinde işleyen Anadolu sahası şairimiz, 13-14. yüzyıllarda yaşamış olan Yunus Emre'dir. Bu çalışmada Yunus Dîvân'ının seçilmesinde onun önemli bir mutasavvıf şair olarak ezeli aşka çokça yer vermesi etkili olmuştur. Dîvân'da geçen ezeli aşkla ilgili şiiirler konularına göre gruplandırılarak yorumlanmıştır. Böylece şairin ezeli aşka dair görüşleri açıklanmaya çalışılmıştır. Tasavvuf düşüncesi ve edebiyatımızın en mühim şailerinden biri olan Yunus'un bu konuyla ilgili görüşlerinin yanı sıra, ezeli aşk konusuna dair başlı başına bir çalışmanın olmaması bu makalenin önemini artırmıştır. Hatta bu makalenin, konuyla alakalı olarak bundan sonra yapılacak olan çalışmalar için de örnek olma potansiyeline sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

ABSTRACT

Love, which has occupied a very important place in Sufism and literature, is basically divided into two as divine love and human love. The affection of Allah towards His servants and the servant's affection towards his Lord, have been evaluated within the scope of divine love. Indeed, Allah's love for His creations is eternal. As for man's love for his Creator emerged within realm of unity and in the assembly where the covenant of elest was made, upon witnessing the divine countenance. This event took place in a time unknown, in the realm of pre-eternity. Concept of eternal love has gained prominence with integration of divine love into realm of Sufi thought, starting from 11th century. Sufis such as Ahmed Gazali, Bakli, Iraki, initially explored this theme in Persian Sufi poetry. Later, this subject was also addressed in Turkish literature by both Central Asian poets such as Yusuf Has Hacıp and Ahmed Yesevi, and Anatolian poets from the 13th century onwards. As far as can be determined, Anatolian poet Yunus Emre, who lived in 13th and 14th centuries, firstly to have explored this theme in his poetry. In selection of Yunus's Divan in this study it was effective that included a lot of eternal love as an important sufi poet. The poems about eternal love that take place in the Divan have been grouped and interpreted according to their subjects. Thus, the poet's views on eternal love have been tried to be explained. In addition to the views of Yunus, one of the most important poets of sufi thought and our literature, on this subject, the lack of a study

on the subject of eternal love has increased the importance of this article. Moreover this article, it has been concluded that has the potential to be an example for future studies related to this topic.

Atıf/Citation: Nazik, S. (2023), "Dîvân'ından Hareketle Yunus Emre'nin Ezeli Aşk Konusuna Bakışı", *Külliyat, Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 21 (Aralık), 117-132.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Sitki NAZİK, s.nazik@amasya.edu.tr

GİRİŞ

Arapça bir kelime olan aşk/ışk, "şiddetli ve aşırı sevgi, kişinin kendini tamamen sevdiğine adanması, sevgilisinden başka güzel görmeyecek derecede ona bağlanması" anlamlarına gelmektedir (Uludağ, 1991: 11). İslamiyet'in ve tasavvuf akımının ilk dönemlerinde Allah Teâlâ'ya duyulan sevginin karşılığında aşk yerine daha çok hub yahut muhabbet bazen de meveddet kelimeleri ile bunların türevleri kullanılmıştır (Uludağ, 1991: 11). Tarihi süreç içerisinde aşk kavramını ilk defa muhabbetten ayırarak esaslı bir şekilde inceleyen kişi Muhammed Gazâlî'nin (ö. 505/1111) kardeşi Ahmed Gazâlî (ö. 520/1126) olmuştur (Uludağ, 1991: 12).

Yaklaşık olarak 11. asra kadarki süreçte mutasavvıflar Allah'a karşı duyulan sevgi için muhabbet kavramını kullanırken, özellikle Ahmed Gazâlî ve kendisini takip eden sûfiler vasıtasıyla tasavvuf düşüncesinde aşk kavramı da yer edinmeye başlamış, artık bu yüzyıldan itibaren ilahî aşk teriminin tasavvuf ve edebiyatta kullanıldığı görülmüştür. Ezeli aşk kavramı da tasavvuf düşüncesine ilahî aşk anlayışının girmesiyle gündeme gelmiştir.

Tasavvufta ilahî aşk kavramının gelişmesine yol açan ilk konulardan biri aşkın ezeliğidir. Bu inancın ortaya çıkış zamanı tasavvuf şiiirinin ortaya çıkışından öncelere uzanmaktadır (Pürcevâdî, 2020: 439). Ezeli sevgi ya da aşka olan inanış anlaşıldığı kadarıyla tasavvufta 9. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu konuda görüşlerini dile getiren ilk isimler, Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909) ve Hallâc-ı Mansûr (ö. 309/922) gibi şeyhlerdir. Bu iki mutasavvıf, insanın Yaraticı'ya olan sevgi ve aşkının geçmişini misak gününe vardırırsa da hiçbiri bu konuda ezeli sevgi/aşk tabirini kullanmamıştır (Pürcevâdî, 2020: 440). Özellikle Horasanlı şeyhler, bu anlayışı eserlerinde yeniden ve daha belirgin bir biçimde gündeme getirmişlerdir. Bunlardan bilhassa Ahmed Gazâlî, konuyu aşk mezhebine ilişkin inanışlarının esaslarından biri hâline dönüştürmüştür. Böylece bu sûfilerin eserlerinde insanın Allah'a aşkı, ezeli aşk olarak adlandırılmıştır (Pürcevâdî, 2020: 441). Buna göre tasavvuf tarihinde ilahî ve beşerî aşk ayırımını yapmaksızın sadece aşkı kavram olarak ele alıp, aşkın bir çeşit metafiziğini yapan kişi, Ahmed Gazâlî olmuştur (Gürer, 2017: 18).

Aşkın ezeli olduğu düşüncesini ilk ortaya atan Ahmed Gazâlî'nin aşkla ilgili fikirlerinde Hallâc-ı Mansûr ve Bâyezîd-i Bistâmî'nin etkisi olmakla birlikte, özellikle Hallâc'ın, aşkı, Hakk'ın sıfatlarından kabul edip bu sıfatı Zât'ın aynı olarak görmesi, Ahmed Gazâlî'nin yanı sıra bu konuda eser veren hemen hemen bütün sûfilere de etkilemiştir (Baltacı, 2014: 26). Böylelikle Ahmed Gazâlî aşkı, ezelde ortaya çıkan Zât-ı Ehadiyete ait ezeli ve ilahî bir hakikat olarak tanımlamıştır (Baltacı, 2014: 27). Örneğin Ahmed Gazâlî *Sevânihu'l-Uşşâk* adlı eserinde aşkın bizzat kendisinin kuş, yuva; zat, sıfat; talip, matlup; evvel, ahir (2008: 26) gibi vasıflara sahip olduğunu söylemek suretiyle onun bu yönüne atıf yapmıştır.

Aşk, ezeli ve ilahî bir hakikat olarak tanımlayan Ahmed Gazâlî, mutlak aşk kavramıyla Zât-ı Mutlak olan Allah'ı kastetmiştir. Kendisinden sonra gelen Rûzbihân Baklî (ö. 606/1209) *Abherü'l-Âşıkîn*, Fahreddîn-i Irâkî (ö. 688/1289) ise *Lemaât* isimli eserlerini genel olarak bu düşünce çerçevesinde yazmışlardır (Baltacı, 2014: 43). Nitekim "Tanrı aşktır." (Fahreddîn-i Irâkî, 2012: 95) diyen Irâkî, aşkı taayyün etmemiş Zât, yani Hakîkî Varlık ile özdeşleştirmiştir (2012: 90). Böylece aşkı gerçek anlamda Varlık'a atfeden Irâkî'ye göre aşk, her şeyin kaynağıdır (2012: 93).

Ezeli aşk anlayışı ve bunun yanında misak/sözleşme yahut elest bezmi/meclisi ile Hakk'ın maşuk suretinde tecellisi, ruhların ilahî cemali görmesi ve gönüllerde ortaya çıkan aşk konusu, tümüyle İran âşikâne-sûfiyâne şiirine girmiştir. Denilebilir ki Ahmed Gazâlî'nin vasıtasıyla bu anlayış, İran tasavvufî şiir dilinin metafizik esaslarından biri olmuştur. Sûfî ve ârif, hatta rind tipini temsil eden şairler de sahip oldukları aşkın köklerini bu âleme geliş öncesine dayandırmışlar ve kendilerini ezelden âşik kabul etmişlerdir (Pürcevâdî, 2020: 443).

Tasavvuf düşüncesinin etkisiyle İran edebiyatında birçok yazar ve şair tarafından ele alınan ezeli aşk konusunu, Arap edebiyatında İbn Fârız (ö. 632/1235) ile İbn Arabî (ö. 638/1240) gibi isimlerin ilahî aşk bağlamında işlediğini söylemek mümkündür. Nitekim tasavvuf edebiyatının zirve isimlerinden biri olan İbn Fârız *Kasidetü'l-Hamriyye* adlı şiirinin ilk beytinde "Sevgiliyi anarak yaşarken biz ezelde sürekli bir sarhoşluğu/Henüz yaratılmamıştı ne şarap hatta ne de asma çubuğu" (Dâvûd el-Kayserî, 2011: 51) diyerek ezeli aşka ve sarhoşluğa değinmiştir. Bunun yanı sıra tasavvufî düşüncenin sistematik hâle gelmesi ve kendinden sonraki birçok kişiyi etkilemesi yönüyle önemli bir konuma sahip olan ve eserlerinde ezeli aşk kavramına dair doğrudan bir bilgiye rastlanmayan İbn Arabî, özellikle ilahî aşkla ilgili görüşleri doğrultusunda bu konuya da işarette bulunmuştur. Başta *Füsûsü'l-Hikem* ve *Fütûhâtü'l-Mekkiyye* olmak üzere çoğu eserinde sevgi konusu üzerinde önemle duran İbn Arabî, aşk kelimesine de ilgiyle yaklaşmakla beraber daha çok muhabbet terimini kullanmıştır (Uludağ, 1991: 13). Sevginin ilahî sevgi, ruhani sevgi, tabii sevgi şeklinde üç türünün olduğunu söyleyen İbn Arabî, Allah'ın bize duyduğu, bizim de O'na duyduğumuz sevgiyi ilahî sevgi olarak kabul etmiştir (2011: 43). İlahî sevginin de Allah'ın önce kendi zatını, sonra bizi sevmesi şeklinde iki türlü olduğunu ifade etmiştir. İbn Arabî'ye göre Allah zatını, zatı için zatında sevmiştir. Varlık âlemi (eşya) yaratılmadan önce mutlak gayb olan zât-ı ilahîde aylar (a'yân-ı sâbite) hâlinde mevcut olduğundan Allah'ın zatını sevmesi aynı zamanda yarattıklarını da sevmesi anlamına gelmektedir. Böylece varlıklar ezelde ilahî sevgiye konu olmuştur (Uludağ, 1991: 13).

Ezeli aşk konusu, Türk edebiyatında ilk dönem şairlerimizden Yusuf Has Hacib'in (11. yy.) *Kutadgu Bilig* ve Ahmed Yesevî'nin (ö. 562/1166) *Dîvân-ı Hikmet* adlı eserlerinin birkaç yerinde oldukça sınırlı düzeyde işlenmeye başlamıştır.

Kutadgu Bilig'in 4786-4787. beyitlerinde "Beni o diledi en önce sevip/Şimdi ben onu diler oldum acele edip", "Beni önce o istedi ezelden/Şimdi onu tümüyle isteyenim ben (Tunçel, 2019: 376)" diyen şair, muhabbet önceliğinin Allah'a ait olduğunu, kendisini ezelden beri O'nun istediğini söylemekte ve ezeli aşka işaret etmektedir. Aşkın yegâne muhatabı ve maşuk olarak Allah Teâlâ'yı gören Ahmed Yesevî ise, aşk ile hakîkî aşkı, yani Allah'a olan muhabbet ve iştihakı kastetmekte, aşkı vahdetin farklı bir görünümü ve insanın ziyadesiyle kıymetini artıran

yüce bir ideal olarak değerlendirmektedir (Gürer, 2017: 23). Nitekim eserinin birkaç yerinde ezeli aşktan da bahseden Ahmed Yesevî, *Dîvân'ın* 47. sırasındaki şiirde “Cândan geçen gerçek âşıklar özünü gördü/Ezel günü yine birisini âşık eyledi (Bice, 2016: 81)” ve 229. sırasındaki şiirde “Ezel günü takdir kılssa Hakk cemâli/Yüz bin âşık tutuşup yansa, yok zevâli (Bice, 2016: 361)” diyerek ezel meclisinde ilahî cemalin görülmesine, âşıkların bu güzellik karşısında tutuşup yanmasına ve ilahî cernaldeki tecellilerin sonsuzluğuna işaret etmektedir. Üstelik 102. sıradaki şiirinde ise “Sır şarâbını içip ezelde ruhu kanan (Bice, 2016: 162)” dizesiyle aşkın karşılığında şarabı kullanmakta ve sırlı bir yönünün olduğuna atıf yapmaktadır. Âşığın bu sırrı ezelde içip ruhunun kandığını, yani aşk deryasına daldığını ifade etmektedir. Dolayısıyla şaire ait bu sözlerin ezeli aşkla bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır.

Orta Asya sahasına bakıldığında Ahmed Yesevî ile başlayan dinî-tasavvufî ve nasihat içerikli şiir söyleme geleneği, Yesevî dervişleri ve Horasan erenlerinin eliyle yaklaşık 13. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya taşınmıştır. Bu geleneği Anadolu sahasında devam ettiren en önemli isim ise Yunus Emre (ö. 720/1320) olmuştur. 13. asrın ikinci yarısı ve 14. asrın ilk çeyreğinde yaşamış meşhur bir mutasavvif şair olan Yunus, Batı Türkçesiyle yazdığı *Dîvân* ve *Risâletü'n-Nushiyye* adlı iki eseriyle dilimizin edebî bir seviyeye ulaşmasına çok büyük katkılarda bulunmuş, edebiyatımızın ilk ve önde gelen temsilcisi olmayı başarmış bir şahsiyettir.

Tasavvufî ve ahlakî kavramların alegorik bir tarzda anlatıldığı *Risâletü'n-Nushiyye* adlı mesnevisinden ziyade *Dîvân'ı*yla haklı bir şöhrete ulaşmış olan Yunus, başta din, tasavvuf ve ahlak olmak üzere oldukça farklı konularda şiirler söylemiştir. Yunus'un *Dîvân'ında* geçen dikkat çekici konulardan biri de ezeli aşktır. Bazı şiirlerinin neredeyse tamamında, bazılarının da bir veya birkaç beytinde kısmen değindiği bu konu, o dönemde edebiyatımız için taptaze ve işlenmeye değer bir konu olarak durmaktadır. Anadolu sahasında ezeli aşk anlayışına şiirlerinde yer verme geleneğini sürdüren Âşık Paşa, Kadı Burhaneddîn, Ahmedî, Ahmed-i Dâî gibi ilk dönem şairlerinin yanı sıra sonraki dönemlerde yaşamış gerek mutasavvif gerekse klasik şairlerin neredeyse tamamının da kendilerini ezeli aşkın parçası saydıkları ve aşkı varoluşun bir kaynağı olarak benimsedikleri görülmektedir (Bozkurt, 2017: 27). Dolayısıyla tasavvuf düşüncesinin etkisinde kalan edebiyatımızda hemen hemen bütün şairlerin ezeli aşk konusuna değindiklerini söylemek mümkündür.

Yunus ile aşağı yukarı aynı dönemlerde yaşamış olan Mevlânâ ve oğlu Sultan Veled eserlerinde yer yer ezeli aşk konusuna değinmişlerdir. Ancak her iki şairlerimiz de eserlerini Fars diliyle kaleme almış olup, içerisinde Türkçe mısralar yahut beyitler oldukça sınırlı düzeyde kalmıştır. Dolayısıyla ezeli aşk konusunda Yunus Emre'yi öne çıkaran husus, eserlerini Türk diliyle yazmış bir şair olarak Anadolu sahasında bu konuya ilk defa onun yer vermiş olmasıdır.

Yunus'un ezeli aşka yaklaşımı, ilk olması yönüyle önemlidir. Üstelik kendinden sonraki birçok mutasavvif ve klasik şairi etkilemiş olan Yunus'un bu konuda da doğrudan veya dolaylı olarak çoğu şairimize ilham kaynağı olması muhtemeldir. Dolayısıyla Yunus'un ezeli aşk konusundaki şiirlerini incelemenin hem şairi bu açıdan tanımak hem de temelinde tasavvuf düşüncesi bulunan bir edebiyatın merkezinde yer alan ve iki ucu da sonsuzluğa açılan aşkın boyutlarını görmek bakımından kayda değerdir.

Yapılan araştırmalar neticesinde ezeli aşk konusunu bizzat, yani doğrudan ele alan bir çalışmaya henüz rastlanmamıştır. Ayrıca Yunus'un düşünce dünyası ve şiirleriyle alakalı birçok çalışma yapılmış olmasına rağmen bu konuya dair müstakil bir çalışma tespit edilememiştir. Yine de bizim çalışmamızla kısmen ilgili olan Ekrem Demirli'nin "Yunus'un Tasavvuf Anlayışının Kurucu Unsurları: Ezeli İnsan ve Kadim Tanrı Arasında Aşka Dönüşen İman" makalesini burada anmakta fayda vardır. Yer yer yararlandığımız bu makalede Yunus'un şiirlerindeki ezeli aşk anlayışına dolaylı olarak değinilmiştir. Bunun yanı sıra konuyu dolaylı olarak ele alan ve çalışmamızda da çokça faydalandığımız Nasrullah Pürcevâdî'nin "Bûy-ı Cân/Can Esintisi" adlı kitabı ile Kenan Bozkurt'un "Bâkî'nin Şiirlerinde Tasavvuf, Aşkın Ezeli Boyutu ve Güzellik" başlıklı bir makalesi bulunmaktadır. Kısacası ezeli aşk konusuna dair başlı başına bir çalışmanın olmaması da bu makalenin önemini artırmaktadır. Zira bu makale, konuyla alakalı olarak bundan sonra yapılacak olan çalışmalar için de örnek olma potansiyeline sahiptir.

1. Aşkın Ezeliği Meselesi

Miladi 11. yüzyıldan itibaren kimi mutasavvıflar arasında gündeme gelen tasavvufi meselelerden biri ezeli muhabbet/aşk, yani insanların bu dünyaya gelmeden önce manen edindikleri muhabbet konusudur. Bu muhabbet, insanoğlunun zürriyetlerine Yaratan'ın "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye seslendiği, onların da "Evet" (Araf, 7/172) diyerek cevapladıkları ve böylece gerçekleşen sözleşmeyle başlamıştır. Mutasavvıflar, buna ezeli muhabbet/aşk adını vermişlerdir (Pürcevâdî, 2020: 336).

Tasavvufta ezeli aşk kavramının, iki metafizik konuyla bağlantılı olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan biri misak konusu, diğeri Allah'ın kullarına olan sevgisidir. Misak, birçok ayette yer alan Kur'an'a özgü bir kavram olup, zaten Araf Suresi'nin 172. ayetinde de geçmektedir. Bu ayetin tefsirinde mutasavvıflar insanoğullarının zürriyetlerinin Yaratıcı ile yaptıkları sözleşmeyi aşk sözleşmesi saymışlar, böylece ezeli aşk konusunu gündeme getirmişlerdir (Pürcevâdî, 2020: 439-440). Dolayısıyla aşkın ezeliği fikri, mutasavvıflar tarafından ortaya konulmuş olup bu anlayışa göre aşk, insanın yaratılışıyla başlamış, insanın hamuru aşkla yoğrulmuş, ezel meclisinde ruhlar ilahî cemali görmek yahut ol/kün emrini duymak suretiyle aşka tutulmuştur (Bozkurt, 2017: 25).

Aşkın ezeli olduğu fikrini destekleyen iki husus vardır. Bunlardan birincisi aşk Allah'ın zatına ait bir özelliktir. Bu bakımdan Ezeli ve Ebedi olan bir varlığın aşkı da ezeli bir mahiyete sahip demektir. Zaten öncelikle O, bilinmeyi istediği için insana duyduğu muhabbet vesilesiyle kâinatı var etmiştir. Ayrıca "O onları sever, onlar da O'nu sever." (Mâide, 5/54) ayetinden de hareketle sevgi konusunda önceliğin Allah'a ait olduğu dolayısıyla aşkın da ezelden beridir O'nda bulunduğu anlaşılmaktadır. Hatta İbn Arabî Fütûhât-ı Mekkiyye'de "Allah'ın varlığının bir başlangıcı olmadığı gibi kullarını sevmesinin de bir başlangıcı yoktur." (8/189) demek suretiyle aslında O'nun bize olan aşkın ezeli olduğunu ifade etmektedir. İkincisi ise Allah Teâlâ'nın misak gününde Âdemoğullarının zürriyetlerine yönelik gösterdiği özel bir ihsanın sonucu olan aşktır. Nitekim misak günündeki ezeli aşktan söz eden Ahmed Gâzâlî gibi şeyhlere göre, Allah'ın kullarına seslenişi (elestü bi-rabbiküm hitabı) O'nun cemel güzelliğinin Âdemoğullarının ruhlarına tecellisidir. Allah o gün sevgili suretinde tecelli etmiştir. Bu zuhur ve tecellinin aydınlığıyla ruhlar ilahî cemale bakabilmişler ve bu ilk bakış sayesinde âşık olabilmişlerdir (Pürcevâdî, 2020: 442-

443). İlahî tecellînin bir parçası olan aşk, Ezeli Varlık'ın zatına ait olup, tüm varlıklara bu ilahî tecellî yoluyla aktarılmış ve varlık âlemi bu aşkla yoğrulmuş ve yaratılmıştır (Bozkurt, 2017: 34). Böylece kulun Rabbine olan iştiağı/aşkı zuhur etmiştir. Bu hâl, başlangıcı bilinmeyen bir zamanda, yani ezelde vuku bulmuştur. Dolayısıyla kulların Yaratan'a olan aşkı da ezeli bir boyuta sahiptir.

Bütün yaratıklar arasında tam ve yetkin biçimde aşka mazhar olan varlık insandır. İnsanın âşıklık geçmişi onun bu âleme gelişinden önceye uzanmaktadır. Buna göre insan ruhu, Yaratıcı ile yaptığı sözleşme vesilesiyle ezeli gününden itibaren ilahî sevgilinin âşığı olmuştur. Böylece bu aşkın bereketiyle insanoğlu, yaratışın tezahür alanlarında ilahî cemâli aramakta ve güzel yüzlülere gönül vermektedir. Dolayısıyla insanın hem cinsine olan aşkı da onun mutlak güzelliğe karşı duyduğu ezeli aşkına dayanmaktadır (Pürcevâdî, 2020: 199). Nitekim insanlığın başlangıcından beri edebiyat, sanat, mimarî gibi alanlarda insanın güzele, güzelliğe ve estetiğe olan eğiliminin en temel etkeni de daima bu aşk olmuştur (Gürer, 2017: 21).

Aşkın ezelde insana bahşedilmiş bir duygu olduğu düşüncesinin temelinde elest meclisindeki toplanma anında ilahî cemalin görülmesi olayı bulunmaktadır. Bu görmenin mahiyeti, tasavvufta müşahede, lika, nazar, rüyet gibi kavramlarla açıklanmaktadır. Nitekim şairlerde bu gibi kavramlar vasıtasıyla da ezeli aşka atıf yapıldığına rastlanmaktadır. Bunun yanı sıra ilahî cemali çok kısa bir an dahi olsa görmeye nail olan kulun, o güzellik karşısında kendinden geçtiği ve işte o an aşk sarhoşu olduğu ifade edilmektedir. Buna göre ruhun sarhoşluğu, sakinin yahut maşukun cemalini, özellikle de gözünü görme nedeniyle ortaya çıkmıştır. İşte burada, âşıkta beliren bir hâl olan sarhoşluk veya sekr, sevgilinin yüzünün görünmesi ve görülmesiyle, yani bakışla bağlantılıdır. Bu temayı sonraki şairlerin çoğunun şairlerinde de görmek mümkündür. Ezeli aşka ve bunun elest meclisinde ortaya çıktığına inananlar, bundan yararlanmışlar ve Allah'ın görülmesi hususunda farklı bir boyutu göz önünde bulundurmışlardır. Allah'ın görülmesi (rüyetullah) konusunun temeli ahiretle ilgilidir. Müminler cennette Allah'ı görebileceklerdir. Ancak ezeli aşka inananlar, ruhun aşkının, bu dünyaya gelmeden önce Yaratıcı'nın görülmesinden kaynaklandığını kabul etmişlerdir (Pürcevâdî, 2020: 454).

Ezeli aşk anlayışıyla misak konusunun Horasan âşıkane tasavvufuna girişi ilahî aşkın yeni bir boyut kazanmasına yol açmıştır. Bade, şarap ve mey ile başka eş anlamlı kelimeler, mecaz olarak ilahî aşk anlamını yüklenmiştir (Pürcevâdî, 2020: 443). Dolayısıyla bakışların karşılaşması, yani ilahî cemalin görülmesi sonucu yaşanan sarhoşluğun bir yansıması olarak harabatî kelimeler dediğimiz, şarap/bade/mey, saki, meyhane, kadeh/cam, ayak, cür'a, mest/mestane/sarhoş ve benzeri birçok kavram tasavvuf ve edebiyata girmiştir. Böylece aşkın anlamının bu yeni boyutu, mutasavvıfların dilindeki şarap, bade ve mey kavramına eklenmiş ve elest badesi, ezeli şarabı, elest meyi gibi yeni tamlamalar, tasavvufî şiir dilinde yerini almıştır (Pürcevâdî, 2020: 336). Artık ezeli aşkla birlikte şiir dilinde teşbih, hatta zamanla istiare boyutuna ulaşan bu tarz kavramlar önemli bir yer tutar olmuştur.

Şarap, bade ve mey kavramlarıyla tasavvufî şiirde ele alınan aşk, ezeli ve ebedî bir yöne sahiptir (Pürcevâdî, 2020: 439). Aslında ezeli, başlangıçla ebed ise sonla ilgilidir. Ancak her ikisinin de ucu açıktır, yani ezeli bir başlama noktası olmayıp sonsuzluk anlamına gelirken ebed de bir bitiş noktası olmayıp sonsuza giden yol demektir (Demirli, 2021: 59). Buna göre aşk ezeli olunca, bunun karşılığında ebedîlik de olmalıdır. Üstelik maşuk ezeli ve ebedî ise artık aşk

için sınır çizmek mümkün değildir. Nitekim Ahmed Yesevî ve mutasavvıfların çoğuna göre Hak aşkı, sonsuz olan Yüce Yaraticı'ya karşı duyulan bir sevgi olmasından ötürü aşkın kendisi de sonsuzdur (Gürer, 2017: 36).

Aşk gerek Yaratan gerekse yaratılan açısından ezelîdir. Ancak daha ziyade insana verilmiş bir özellik olarak aşk, elest/ezel bezminde (meclisinde) açığa çıkmış, vahdet âleminde kopmak suretiyle aşkla birlikte ayrılığı da tadan insanoğlunun biricik meselesi olmuştur. Bundan ötürü aşk, insanın ezelden ebede giden meselesidir. Zira ezelde gerçekleşen aşk, insanın dünya gurbetinde de ayrılıkla birlikte yakıcı bir ateş olarak gönül ülkesini kuşatan ve ahirette ise cennette ilahî cemali görme (rüyetullah) hayali ve arzusuyla sonsuz bir huzur ve iştihaya açılan duygu olarak ebediyete kadar devam edecektir. Dolayısıyla bu ezelî aşk, ruhun özünde gizlidir ve sonsuza kadar da ruhla birlikte var olacaktır (Pürcevâdî, 2020: 404).

Ruh, ezelde aşk şarabından içtiği gibi, bu dünyada da şarap içmeyi, yani aşk sarhoşu olmayı dilemektedir. Bu hâl, aşk dilinde iştihak olarak adlandırılan şeydir. Buna göre iştihak, âşğın kalbindeki sevgiliyi görme ve ona kavuşma arzudur. Ezelde sevgilinin güzelliğini görmeye nail olan ruh, sevgiliden ayrı düştüğü bu dünyada yeniden sevgilinin huzuruna ulaşma ve onun cemalini görme iştihakı içindedir. Bu bakımdan şiir dilinde mahmurluk, aşktan ötürü sersemleme/sarhoş olma hâli, iştihak anlamına gelmektedir (Pürcevâdî, 2020: 450-451).

Sevgiliyi görmenin ve onunla sözleşmenin ardından insanın canında/gönlünde ortaya çıkan iştihak, aslında âşğın yüreğinde onu sürekli dinamik tutan ateştir. Ezelden beri âşıkların gönüllerinde yanan bu ateş, ölüm anına kadar, hatta ölümden sonra dahi canlı kalmaktadır. İşte bu bakımdan şairler sadece bu dünyada kendilerini sermest kabul etmekle kalmamakta, üstelik ölümden sonra ve kıyamet gününe dek mahmurluk içinde yaşadıklarını hissetmektedirler (Pürcevâdî, 2020: 451). Dolayısıyla gerek Yunus gerekse diğer şairler ezelî aşkla bağlantılı olarak bu mahmurluk hâlini de şiirlerinde işlemişlerdir. Bununla alakalı bol miktarda örnek bulmak mümkündür. Mesela Ahmed Paşa'nın "Cânıma bir merhabâ sundu ezelde çeşm-i yâr/Şöyle mest oldum ki gayrın merhabâsın bilmedim" (Tarlan, 1992: 211) beyti ile Mihrî Hâtun'un "Nûş eylemişüz rûz-ı ezel câmını 'aşkun/Tâ haşre dek ol şevk ile mestânelerüz biz" (Arslan, 2018: 83) beyti tam da bu mahmurluk hâline işaret eden beyitlerdir.

2. Yunus'un Ezelî Aşka Yaklaşımı

Yunus Emre'nin şiirlerinde ezelî aşk anlayışının çokça söz konusu edildiği görülmektedir. *Risâletü'n-Nushiyye* isimli mesnevisinde konuyla ilgili herhangi bir beyte rastlanmamakla birlikte, şairin şiirdeki gücünü ve yeteneğini ortaya koyan *Dîvân'*ında hayli örnekle karşılaşmıştır. *Dîvân'*ına bakıldığında doğrudan yahut dolaylı olarak toplam 38 beyitte şairin bu konuya yer verdiği tespit edilmiştir. Hatta Mustafa Tatcı tarafından hazırlanan ve çalışmamızda kaynak olarak yararlandığımız *Dîvân-ı İlâhiyât* isimli kitabın 243. sırasındaki şiirin neredeyse tamamında bu konu ele alınmıştır.

Ezelî aşk anlayışına dair *Dîvân'*da geçen şiirlerin bazıları aşağı yukarı aynı konuya ve temaya sahiptir. Dolayısıyla bu tarz beyitler bir araya getirilerek ilgili başlıklar altında verilmiş, ardından bunlara dair değerlendirmelerde bulunulmuştur.

2.1. Allah'ın Ezelî Bir Sıfatı Olarak Aşk

Aşk, Allah'ın zatına ait bir sıfat olup, hatta Mutlak Varlık'la özdeşleştirilmektedir. Nitekim Bakî ve benzeri düşünceye sahip mutasavvıflar, aşkı Allah'ın kadim ve ezeli bir sıfatı olarak görmektedir (Hoca, 1991: 546). Bunun bir yansıması olarak Yunus da aşkı kadim/ezeli olarak tanımlamış ve onun ilahî sevgilide ezelden beri var olduğunu ifade etmiştir.

'Işk makâmı 'âlîdür 'Işk kadîm ezeli'dür
'Işk sözini söyleyen cümle kudret dilidür (25/1)

Allah'ın zatiyla doğrudan irtibatlandırılması vesilesiyle aşkın makamı yücelerdir. Zira tasavvuf düşüncesinin merkezinde bulunan aşk, ilahî cemal ve kemalin bir göstergesi, hakikat basamağının zirvesi konumundadır. İlahî zat ile bağlantılı olduğu için ezeli bir yöne sahiptir. Yunus'un da aşka bu nazarla baktığı anlaşılmaktadır.

Hem cânlar ana perde ol nûr içinde nurda
'Işk anda kadîm durur cânlara ayrılmazdan (233/4)

Öte yandan Allah'ın, nur içinde nurda ve canların kendisine perde olduğunu söyleyen şair, canlara ayrılmadan yani daha ruhlar âlemi ve kâinat yaratılmadan önce aşkın O'nda ezeli olarak konumlandığını vurgulamaktadır. Dolayısıyla varlık henüz vahdet hâlinde iken aşkın ezeli vasfına sahip olduğuna işaret etmektedir.

2.2. İlahî Birlik Âleminde Aşk ile Yoğrulmak

Tasavvuf düşüncesinde, özellikle vahdet-i vücûd anlayışı bağlamında varlık âleminin henüz yaratılış gerçekleşmeden evvel ilahî huzurda son derece asude bir hâlde aşk ile hemhâl olduğu ifade edilmektedir. Bunun bir yansıması olarak Yunus da konuyla ilgili bazı beyitlerinde ta ezelden, ilahî birlik (vahdet) âleminde iken hamuruna aşk mayasının çalındığını ve bu aşk ile yoğrulduğunu dile getirmektedir.

Kâlû belâ dinmedin kadîmden bileydük
Key anlagıl neydüğün bilişün kandagıdur (33/4)

Kâlû belâ'dan önce, ezelden beri âşıkların ilahî sevgiliyle birlikte olduklarını ifade eden Yunus, bu dünyaya gelmeden evvel maşuk ile bir olduğunu söylemektedir. Hatta "Ezeli bilişidük birlige b/yitmiş idük" (33/6) diyerek kesret hâlinde yaratılmadan önce âşıklar zümresi olarak ilahî birlik âleminde ve sevgili ile bir arada bulduklarını vurgulamaktadır.

Yûnus senün 'âşık cânun ezeli 'âşıklarıla
Ol Allah'un dergâhında seyrân u cevlândayıdum (168/12)

Âşık canının, ezeli âşıklarla beraber Allah'ın dergâhında gezinme ve hareket/tavaf hâlinde bulunduğunu söyleyen Yunus, kendisini ezeli âşık olarak görmektedir. Şair âşıklarla ilahî huzurda aşk ile gezinip, dönüp durduklarını söylemekle ilahî birlik âleminde ezelden beridir bu aşk ile yoğrulduklarını ifade etmiş olmaktadır.

Bu cihâna gelmedin ma'şûkıla bir idüm
Kul huva'llâh sıfatlu bir bî-nişân nûr idüm
Yir gök yaradılmadın Kâlû Belâ dinmedin

Levh-kalem çalınmadın Mi'râc'a kâdir idüm (223/1, 4)

İhlas Suresi'nin ilk ayetine de işaretle şair, Allah'ın ehadiyet makamında bulunduğunu, yani henüz isim ve sıfatlarının belirmediğini, dolayısıyla kendisinin de nişanı/alameti olmayan bir nur hâlinde olduğunu dile getirmektedir. Şair, varlık olarak kendisinin aslında vahdet âleminde ve yaratılmanın gerçekleşmediği an ve zamanda ilahî sevgili ile bir olduğunu belirterek aşkın ezeliğine işaret etmektedir. Yer gök yaratılmadan, "kâlû belâ" denmeden miraca kadir olduğunu söyleyen şair, burada da henüz yaratılış gerçekleşmeden önce ilahî huzura çıkmaya muktedir olduğunu, zira vahdet âleminde bulunduğunu ifade etmektedir.

'İlm-i sâbıkdan ilerü dahı Elest belürmedin

Ben ol idüm ol ben idi şimdi niçesi kesile (317/7)

Daha elest gerçekleşmeden, sen ben farkı doğmadan varlığın vahdet hâlinde olduğuna işaret eden şair, bunu "Ben o idim, O ben idi" sözüyle ortaya koymaktadır.

Ezelden benüm fikrüm Ene'l Hak'ıdı zikrüm

Henüz dahı togmadın ol Mansûr-ı Bagdâdî (371/7)

Son olarak ezelden fikrinin ve zikrinin "Ene'l-Hak" olduğunu söyleyip Hallâc-ı Mansûr'u ve meşhur sözünü anan şair, henüz Mansûr doğmadan yani yaratılış gerçekleşmeden önce vahdet âleminde Hak'la bir arada olduğunu dile getirmektedir. Hallâc'ın ilahî aşkla ilgili görüşüne, hatta ezeli aşka dair sözlerine atıf yapan Yunus, biliş olma hâlinin ruhlar âlemi yaratılmadan önceye dayandığını vurgulamaktadır.

2.3. Kâinat Yaratılmadan Önce Aşk, Âşık ve Maşukun Var Olması

Aşkın ezeliği konusu yukarıdaki bazı beyitlerde de geçtiği üzere insanın ve tümüyle varlık âleminin yaratılmasından önceye dayandırılmaktadır. Hatta elest ahdinden dahi önce aşkın, doğal olarak âşık ve maşukun da var olduğu Yunus tarafından vurgulanmaktadır. Gerçekte aşk, âşık ve maşuk bunların hepsi birdir ve aynı hakikatten ortaya çıkmışlardır (Gürer, 2017: 18). Aşkın kaynağı ilahî olup bu yönüyle ezeli ve ebedîdir. Şu hâlde aşk, âşık ve maşuk ayrılmış gibi sanılsa da bu sadece vehimden ibarettir, çünkü hakikatte birdirler (Baltacı, 2014: 35). Dolayısıyla kâinatın yaratılmasından önce âşık ve maşukun ilahî birlik âleminde ezeli aşk vesilesiyle bir arada buldukları anlaşılmaktadır.

Çarh-ı felek yogıdı cânlarımız var iken

Biz ol vaktin dost idük 'Azrâîl agyâr iken

Çalap 'ışkı cândaydı bu bilişlik andaydı

Âdem-Havvâ kandaydı biz anunla yâr iken

Ne gök varıdı ne yir ne zeber vardı ne zîr

Yûnus dostdan haber vir 'ışkıla göyner iken (243/1, 3, 9)

"Canlarımız var iken, felekler âlemi yok idi. Azrail ağyar iken biz o vakit dost idik." diyen Yunus, ölüm meleği Azrail dâhil henüz hiçbir şey yaratılmadan önce Yaratıcı'ya yâr olarak âşıkların var olduğunu dile getirmektedir. Çalap

aşkınin canda/gönülde, bu biliş olma hâlinin de O'nda olduğunu söyleyen şair, "Biz O'nunla yâr iken Âdem-Havva neredeydi?" diye sorarak ilk insan yaratılmadan önce âşıkların gönüllerinde ilahî sevgilinin konumlandığını ve ezelden O'na aşına olduklarını ifade etmektedir. Gök, yer, yukarı ve aşağı âlemler yok iken kendisinin aşk ile yandığını söyleyen Yunus, ezelden beridir aşkıyla yanıp tutuştuğu o dosttan haber vermesini muhatabından istemektedir.

2.4. Maşuk ile Yâr Olan Âşığın Gönülüne Aşk Ateşinin Ezelde Düşmesi

Ezelî sevgiyi, Allah'ın kulunu sevmesi ve kulun da elest meclisinde ilahî cemali görerek O'na tutulması şeklinde çift yönlü olarak düşünmek mümkündür. Dolayısıyla burada âşığın maşukla yâr olması durumu âşık=Yaratan, maşuk=insan ve âşık=insan, maşuk=Yaratan şeklinde anlaşılabilir. Buna göre kul, zaten Rabbinin sevgisine erişmiş ve yaratılmaya layık görülmüş değerli bir varlık olarak Yaratan ise cemal ve kemaliyle yarattığını büyümesi, sarhoş ve hayran etmesi yönüyle hem âşık hem de maşuktur. Nitekim elest ahdi, mutasavvıfların deyimiyle aşk sözleşmesi gerçekleştiği anda kulun ilahî cemali görmesiyle gönülüne aşk ateşi düşmüştür. Böylece insan aşka tam mazhar olduğu gibi, aşk ve âşıklığın doğrudan tanınabileceği tek varlık olma özelliğini de kazanmıştır (Pürcevâdî, 2020: 199). Hatta Yunus, bazı beyitlerinde âşığın maşuka yâr oluşunu kâlû belâ öncesine dayandırmakta, dolayısıyla âşıklığın da elest meclisinden çok daha öncelere uzandığını, kendisi de dâhil âşıklar zümresinin Yaratan'a ezelden âşık olduğunu vurgulamaktadır.

Ben ezelden varıdum ma'şûkıla yâridum
Hak beni viribidi âlemi göre geldüm (178/6)
Dahı Elest belürmedin 'âşıkıdum sen ma'şûka
Gözüm şaşı bakmaz benüm yüz bin kaba girürisem (190/7)

Ezelden beridir var ve maşuk ile yâr olduğunu söyleyen Yunus, daha elest ahdi gerçekleşmeden "Sen maşuka âşık idim." demekte, âşıklığının ve maşuk ile yâr oluşunun yaratılışın öncesine dayandığına işaret etmektedir. Dolayısıyla beyitten, âşık ve maşukun elest bezminde ruhların ilahî hitaba muhatap olmadan çok daha önce var olduğu, aslında kulun Rabb'ine olan aşkınin da elest öncesine uzandığı anlaşılmaktadır. Bu durumda ezeli aşkın başlangıç noktası elest ahdinden önceye dayanmaktadır.

Yogıdı bu bârigâh varıdı ol pâdişâh
Âh bu 'ışk elinden âh derd oldı dermân bana (12/4)

Padişah çadırına benzeyen bu dünyanın olmadığı bir zamanda O Padişah'ın var olduğunu söyleyen şair, aşk derdinden yakınmakta, derdinin kendisine derman olduğunu dile getirmektedir. Allah âşıklarına aşktan başka teselli verecek bir şey yoktur (Gürer, 2017: 36). Bu derdin çaresi yine aşkın ta kendisidir. Böylece Yunus, aşk derdinin dünya yaratılmadan önce var olduğunu belirtip bu derdi, var edenle beraber anarak aşkın ezeliğine işarette bulunmaktadır.

Dahı cihâna gelmedin cânım seni sevmişidi
Minnet degüldür Yûnus'a niçe tapu kılurısam (190/8)

Evvel ez el bezminde kim dost yüzün gördiye
Anun cânıdır ‘âşık sor andan ‘ışk haberin (254/4)

Daha dünyaya gelmeden canın Rabbini sevmiş olduğunu söyleyen şair, yine yaratılış gerçekleşmeden önce kulun gönlüne bu aşk ateşinin düştüğünü vurgulamaktadır. Ez el meclisinde dost yüzünü görmüş olan âşığın, O’nun canı olduğunu, aşk haberini ondan sormak gerektiğini belirten şair, dolayısıyla elest meclisinde ilahî cemali gören kulun, O’na âşık olduğunu ve O’nun canı/yâri olduğunu ifade etmektedir.

Ol dostıla bâzârumuz fülân vaktdan berü degül
Severidük ma’şûkayı henüz gelmedin cihâna (294/6)

Henüz cihana gelmeden maşuku sevdiklerini söyleyen şair, O dost ile pazarlarının bir vakte bağlı olmadığını, başlangıcının bulunmadığını yani ezeli olduğunu ifade etmektedir.

Evvel dahı varıdı cânımda bu ‘ışk odı
Eşkere itmez idüm bilürdüm ki dost kodı (371/1)

Bu aşk ateşinin evvelde de canında var olduğunu söyleyen Yunus, aşkın dünyada ortaya çıkmış ve insanın kendi eliyle meydana gelmiş bir hâl olmadığına dikkat çekmektedir. Aşkı insanın gönlüne yerleştiren bizzat Allah’tır. Aşk, Allah ile kul arasındaki ezeli bağıdır (Demirli, 2021: 61). Şair, ilahî bir lütuf olarak gördüğü aşkın aşikâr edilmemesinin önemine de atıf yapmaktadır. Zira tıpkı keramet gibi, aşkın da gizli tutulması gerekmektedir, aksi takdirde değerini yitirecektir.

2.5. Yaratılışın Kaynağında Ezeli Aşkın Olması

Tasavvuf düşüncesinde yaratılış, “Ben bir gizli hazine idim, bilinmek istedim ve âlemleri yarattım.” (Aclûnî, 2001: 2/155) şeklinde geçen “kenz-i mahfî” (gizli hazine) kutsî hadisi bağlamında ele alınmaktadır. Bu hadisteki “bilinmeyi istedim” ifadesi hadisin bazı rivayetlerinde “bilinmeyi sevdim” şeklinde geçmektedir. Buna dayanarak mutasavvıflar yaratılışın kaynağında aşkın (hubb) olduğunu kabul etmişlerdir. Nitekim İrâkî de Tanrı’nın aşk olduğunu, dolayısıyla gerçek anlamda âlemin yaratılmasının ilahî sıfatlardan kaynaklandığını ifade etmekte, bunun sebebi olarak da Yaratan’ın bilinmeyi sevmesini göstermektedir (2012: 95). Buna göre Yunus da yaratılışın aşk ile gerçekleştiğini vurgulamaktadır.

‘İşkun ezeli şâhum yoklukda komış varı
Bu remzi duyan ‘âşık yokluğu şikâr itsün (232/3)

Sultan olan sevgiliye hitapla Yunus, aşkın ezeli olduğunu yoklukta varı koyduğunu ifade etmekte, bilinmezlik mertebesinde (lâ taayyün) olan Allah’ın aşk sebebiyle kâinatı yoktan/yokluktan var ettiğini dile getirmektedir.

Evvel kadîmden geldüm yir gök yaradılmazdan
‘Arş-kürsî levh ü kalem hîç dahı anılmazdan
‘İşkür Hakk’un varlığı yir ü gök ma’mûrlığı
‘İşk bizi pertev itdi her biri birimizden (233/1, 5)

Yer gök henüz yaratılmadan önce ezeli olandan geldiğini söyleyen şair, “kadim” kelimesiyle Yaratıcıyı kastetmiş olabilir. Diğer taraftan aşkın da ezeli bir boyutu olduğu düşünülürse, aşktan yani Varlık'tan (Tanrı'dan) geldiğini, aşk sayesinde yaratıldığını vurgulamaktadır. Zira Hakk'ın varlığı yer ve göğün mamur oluşu aşktır, aşk iledir.

Evvel yir-gök yogıdı varıdı 'ışk bünyâdı
'ışk ezelden kadîmdür 'ışk getürdi ne varın (254/3)

Yer gök yok iken, ilk önce aşkın binasının var olduğunu, ezeli/kadim olan aşkın, her varın ortaya çıkmasına vesile olduğunu söyleyen şair, tam da son beyitte ezeli aşkın doğrudan yaratılışın kaynağı olduğunu vurgulamaktadır.

2.6. Elest Bâdesinden İçip Sarhoş Olmak ve Bunun Dünyada da Devam Etmesi

Ruhumuz ezelden beri aşk ile hemhâldir. Bu birliktelik, ruhun aşk şarabını içtiği meclisten itibarendir (Pürcevâdî, 2020: 444). Zaten âşık, sakinin mahmur gözünden sarhoş olabiliyorsa bu, daha önce aynı sarhoşluğu tatmasından ötürüdür. Yani ruh elest meclisinde sakiyi görünce nasıl sarhoş olmuşsa bu dünyada da âşıkların canları sevgilinin yahut sakinin yüzünü veya bu yüzün kadehteki yansımaları görünce sarhoş olmaktadır (Pürcevâdî, 2020: 455-456). Dolayısıyla ezeli bezminde ilahî cemali görür görmez o güzellik karşısında âdeta büyülenip aşk sarhoşu olan kulun (âşığın) bu hâlinin, dünyada da devam ettiği şairler tarafından dile getirilmektedir. Nitekim Yunus da bazı beyitlerinde şarap, kadeh gibi kavramlara yer vererek hem aşkın, şarap ve sarhoşlukla olan irtibatını ortaya koymakta hem de o ezeli sarhoşluğa ve bunun dünyada da devam ettiğine atıf yapmaktadır.

Çün ezelden Yûnus senün 'ışkıla esridi cânun
Dergâhına her dem anun vâlih ü hayrân kala dur (59/6)

“Yunus, mademki senin canın ezelden aşk ile sarhoş oldu, her an onun dergâhına şaşkın ve hayran olarak bakıp kaliver.” diyen şair, ezelden aşk sarhoşu olduğunu vurgulamakta ve bu sarhoşluğun/hayranlığın her dem devam etmesini istemektedir.

Çok sorarlar Yûnus'a niçe 'ışk esrûkligi
N'itsün ezeli bezminde öyle çalındı kalem (202/9)

Mahlasını anarak Yunus, kendisine aşk sarhoşluğunun nasıl olduğunu çok sorduklarını söylemekte, ezeli meclisinde kalemin öyle yazıldığını, yapacak bir şeyinin olmadığını dile getirmektedir. Dolayısıyla şair aşkın ezeli bir yazgı olarak kendilerine verildiğine işaret etmektedir.

Ol vaktin biz uçarduk cevân urup göçerdük
Nûrdan şarâb içerdük Hak bizi toylar iken (243/5)

Şair, âşıklar olarak o vakit uçup kanat çırparak göçtüklerini, Hak, kendilerine ziyafet çekerken nurdan şarap içtiklerini belirtmekte, vahdet âleminde ilahî aşk şarabını/nurunu içtiklerini vurgulamaktadır. Buna göre daha dünyaya gelmeden vahdet âleminde bu şarabı içip sarhoş olduklarına atıf yapmaktadır.

Bezm-i ezeli'de pâdişâh elüme sundı bir kadeh
İçeliden kıluram âh bilmezem ki ne belâdur (59/5)

Padişah'ın, ezel meclisinde eline bir kadeh sunduğunu, onu içtiği andan itibaren ah ettiğini ve bunun ne belâ olduğunu bilmediğini söyleyen Yunus, bu ilahî ve ezeli aşk kadehinden derde tutulduğunu, belâya düştüğünü ifade etmektedir. Beyitte şairin aşkı belâ olarak görmesi dikkat çekicidir. Zira belâ kelimesi hem “sınav, zorluk, musibet” gibi anlamlara hem de kâlû belâ ifadesinde olduğu gibi “evet, bilakis” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla âşıklar ezelden aşka evet demişlerdir. Kul da kulluğuna evet diyerek imtihana tabi tutulmuştur. İmtihan dünyada olmaktadır, dünya ise gurbettir, ilahî sevgiliden ayrılığın yeridir. Böylece şair bu ayrılıktan ötürü ah etmektedir.

Esrikligüme bakma adum delüye takma

Esrikligüm ezelden 'işreti sürüp geldüm (217/2)

Sarhoşluğunun ezelden olduğunu ve elest meclisinde ilahî sohbet/hitaba nail olup bu dünyaya geldiğini söyleyen Yunus, ezeli sarhoşluğunun dünyada da sürdüğünü, ondan dolayı da kendisini deli olarak görmemesini yani kınamamasını muhatabından istemektedir.

Kim ne bile ne kuşam ben şol ay yüze tutaşam ben

Ezeliden serhoşam ben içmişem ayagum anda (310/5)

Elest'te ay yüzlü sevgiliye (ilahî cemale) tutulan şair, ezelden beri sarhoş olduğunu ve ayağının/kadehinin onda/orada bulunduğunu ifade etmektedir. Ayak kelimesini tevriyeli kullanan şairin, daha özelde ayak ile aşkı kastettiğini söylemek mümkündür. Buna göre beyitten, ayağın yani sarhoşluğun kökeninin ezelde olduğu veya elest meclisinde aşk kadehinden içilerek sarhoş olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ayağı o an ve meclis ortamında olan, ezele uzanan âşığın sarhoşluğu böylece dünyada da devam etmektedir.

2.7. Ezelden Ebede Giden Aşkın Döngüsel Seyri

Ezelden miras alınıp ebediyete kadar devam edecek olan aşkın, iki ucu da sonsuzluğa açılan bir kapıya benzediği malumdur. Her iki taraftan da sonsuzluğa açılan bu kapının eşiği ise âdeta dünyadır. Nitekim şairlerimizin çoğunluğu ezelden görüp âşık oldukları o güzelliği, tattıkları o aşk duygusunu bu döngü içerisinde yer alan dünyada da aramakta hep o an ve meclis ortamına atıf yaparak aynı hâlin burada da devam etmesi yönündeki arzularını sözleriyle ortaya koymaktadırlar. Bunun yanı sıra ezelden ebede giden mesele olarak aşkın -hatta ezeli aşkın- insanın ezelde başlayan ve sonsuza dek sürecek olan yaratılış serüvenini, geçirdiği ve geçireceği aşamaları konu edinen devriyeler ile bağlantısı bulunmaktadır. Zaten Yunus'un ezeli aşka da değindiği 223. ve 243. sıradaki şiirleri aslında devriye tarzı şiirlerdir. Bu bakımdan yaratılışın temelinde bulunan aşk, ezel-dünya-ebed şeklinde bir seyir takip etmekte, ezel ile ebed ise bir bütünü yani halkayı/döngüyü oluşturacak hâlde birbirine bağlanmaktadır. Nihayetinde bunların Allah'a ait sıfatlar ve isimlerle (Ezel-Ebed, Evvel-Ahir) irtibatı vardır ve aşk da O'nun zatına özgü bir sıfattır.

Ezel benim ilümdür Elest benim yolumdur

Ezeli Elest'i ben bunda göre geldüm (178/5)

“Ezel benim ilümdür.” sözü mülk-i ezel (ezel mülkü/ülkesi) tamlamasını çağrıştırmakta, âşıklılığının köklerinin ezele uzandığına işaret etmektedir. Elest'i de yol olarak tanımlayan şair, o anda kulun Rabbine olan aşkının farkına

varmasına, sorumluluğun ve dünya sınavının başlamasına işaret etmektedir. Ezel ile Elest'i bu dünyada görmeye geldiğini yani aşkı ve imtihanı burada yaşamak için dünyaya gönderildiğini vurgulamaktadır.

Cânum ben andan bunda ezeli âşık geldüm
'İşki kılavuz tutdum 'ışka ulaşup geldüm (181/1)
Benüm dürüp bünyâdımı Yûnus ezelden adımı
Kesdüm kamudan dadımı 'ışkundan ayrılmazam (189/6)

Gönlünü, hatta sevgiliyi muhatap alarak cânım kelimesini kullanan şair, ondan (vahdet âleminden) bu dünyaya aşkı kılavuz tutup ezeli âşık olarak geldiğini ve insanlardan ihsan/iyilik beklemediğini, Rabb'ine olan aşkıdan ayrılmayacağını söylemekte, dünyada da O'na olan ezeli aşkını devam ettireceğini vurgulamaktadır.

Evvel benem âhir benem cânlara cân olan benem
Azup yolda kalanlara hâzır meded iden benem (193/1)
Ezelden bileydüm Elest'de Belâ didüm
Ol kadimî denizden sil olup akup geldüm (217/3)

"İlk ve son benim, canlara can olan benim." diyerek aşkın diliyle haykıran şair, âşıkların, ezelden ilahî sevgiliyle bile olduklarını, eleste belâ/evet dediklerini ve o ezeli denizden yani vahdet âleminden, kesret hâlinde yaratılarak sel olup akıp geldiklerini ifade etmektedir.

Çün dosta gider yolum mülk-i ezeldür ilüm
Hak'dan söyler bu dilüm ne kul ne sultân bana (12/3)

Yolunun ilahî sevgiliye/dosta gittiğini söyleyen Yunus, Bakara Suresi 156. ayete de işaretle insanın yolunun Allah'a gitmesini O'ndan geliyor olmasına bağlamaktadır. Üstelik şair burada Allah'tan gelmek ile Allah'a gitmek arasındaki bağı, ilinin/ülkesinin "mülk-i ezel" olduğunu söyleyerek açıklamaktadır. Nitekim insan yeryüzüne gelmiş olsa da gerçekte ezel mülkünde yaşamakta, oraya olan aidiyet duygusunu sürdürmekte ve yolculuğu da ezelden ebede doğru gitmektedir (Demirli, 2021: 60).

'İşkıla biliş cânlara ezel, ebed olmayısar
Güm-râh olup bu cihânda kimse bâkî kalmayısar (24/1)
Ezeli bu 'ışki ben bu mülke sürüp geldüm
Biridüm anda şeksüz uş yine bire geldüm (178/1)

Aşk ile tanışan canlara/ruhlara ezel ve ebedin olmayacağına, dolayısıyla aşkı tadanların tam da bu aşk döngüsü içerisinde, anı daimde olacaklarına işaretle bulunan Yunus, ezeli olan aşkı bu dünyaya kendisiyle beraber getirdiğini ve vahdet âleminde bir iken o birliğe ermeye geldiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla son beyitten, insanın dünyaya o aşk bilgisiyle geldiği, sonra yeryüzünden yine o aşk ile hakikat basamağına (vahdet âlemine) çıkabileceği anlaşılmaktadır. Şu hâlde insanın hatırlaması gereken en mühim şey bu aşk olmalıdır (Demirli, 2021: 62).

Dostı gerçek sevenlerün dostu ulaşur cânları
Kendüye hayrân eylemiş ezel ebed dost bunları (415/1)

Dostu gerçek manada sevenlerin canlarının dostu ulaşacağını, dostun bunları ezeli ve ebedi olarak kendine hayran eylemiş olduğunu söyleyen şair, aşkın ezelden ebede giden bir süreci/döngüyü ifade ettiğine atıf yapmaktadır. Ezelde ilahî cemali görerek ona hayran olan âşıklar, ebediyet âlemi olan cennette de Allah'ı görmek (rüyetullah), O'nun cemal tecellilerine sürekli erişmek suretiyle bu aşklarını/hayranlıklarını ezelden ebede kadar devam ettireceklerdir.

SONUÇ

İlahî aşk anlayışıyla birlikte ortaya çıkan “ezeli aşk”, özellikle Ahmed Gazâlî'den itibaren kavramsal bir boyut kazanmış, onu takip eden Baklî, Irakî ve sonraki mutasavvıfların da katkılarıyla tasavvuf düşüncesi ve edebiyatta yer edinmiştir. Böylece ezeli aşk konusu 11. asırdan itibaren İran edebiyatında belirgin bir şekilde işlenmeye başlamış, yine İbn Fâriz, İbn Arabî gibi isimler vasıtasıyla Arap edebiyatında da ele alınmıştır. Türk edebiyatında ise Orta Asya sahası şairlerimizden Yusuf Has Hacip ile Ahmed Yesevî gibi isimlerin değindiği bu konuyu ilk defa esaslı bir şekilde işleyen Anadolu sahası şairimiz Yunus Emre olmuştur.

Yunus, şiirlerinde ezeli aşk anlayışına Yaratan, yaratılan merkezinde yaklaşmış, aşkın ilahî zata özgü bir sıfat/özelliği olduğu üzerinde durmuştur. Şairin, elest meclisi (kâlû belâ) gerçekleşmeden önce, kulun henüz vahdet âleminde iken aslında maşuk ile yâr olduğunu söylemesi dikkat çekici olmuştur. Zira ezeli aşka ilişkin bu yaklaşımıyla Yunus, kulun elest meclisinde gerçekleşen aşkının da ötesinde daha vahdet deryasında iken aşkın, doğal olarak âşık ile maşukun var olduğuna işaret etmiştir. Buna göre kulun Rabbine olan aşkının elest meclisinde açığa çıktığı yönündeki İran tasavvuf düşüncesine ait yaklaşımdan ayrılmıştır. Dolayısıyla ezeli aşk konusunda ağırlıklı olarak geleneğe bağlı kaldığı görülen Yunus'un, kulun Rabbine olan muhabbetini elest bezminden öncesine dayandırması noktasında farklı bir söylem geliştirdiği tespit edilmiştir.

Yunus, aşkla birlikte âşıklık ve maşukluğun da ezeli olduğunu vurgulamış, böylece ezeli aşka ilişkin yaklaşımında dikkat çeken hususlardan biri de bu olmuştur. Hatta hakîkî/ilahî aşkın ilk akla gelen ismi Hallâc-ı Mansûr'u da anarak vahdet deryasında fikrinin ve zikrinin aşk olduğunu, bu ezeli aşk ve âşıklığın Hallâc doğmadan ve dünya yaratılmadan önce var olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla şair, varlığın birliği ilkesini savunan ve aşkı merkeze alan vahdet-i vücûd anlayışı doğrultusunda hareket ederek varlıkta birlik olduğu gibi, âşık ile maşuk arasında da bir ayrılığın olmadığını, yani aşkta da bir bütünlüğün bulunduğunu vurgulamıştır.

Şah olarak hitap ettiği ilahî sevgilinin aşkın ezeli olduğunu ve bu aşk ile varlığı yarattığını söyleyen Yunus, böylece “kenz-i mahfî” hadisine de atıf yaparak yaratılışın kaynağında bu ezeli aşkın olduğunu, âlemin yoktan var edildiğini ifade etmiş, kâinatın yaratılmasındaki temel sebep olan ilahî muhabbetin, ezeli oluşu yönüne dikkat çekmiştir.

Ezeli aşk, aslında insanoğlunun köklerinin ezel mülküne, asli vatani olan vahdet âlemine uzandığını ortaya koyan bir anlayıştır. Bunu konuyla ilgili şiirlerinde Yunus da dile getirmiş, hatta dost cemalini görmek suretiyle beka

mülkünden bu dünyaya geldiğini söyleyip, insanoğlun yaratılış kodlarına ilahî ve ezeli muhabbetin işlendiğini vurgulamıştır.

Elest meclisinde ilahî cemali görerek bu güzellik karşısında aşk şarabı içmiş gibi sarhoş ve akli başından gitmiş gibi hayran olan âşığın bu durumu Yunus tarafından da ortaya konulmuştur. Üstelik bu sarhoşluk ve hayranlık hâlinin ezelde başlayıp, dünyada etkisini sürdürdüğü ve ebediyete kadar da devam edeceğini söylemesi, aşkın ezelden ebede giden bir mesele olduğu görüşüne kapı aralamıştır. Daha da ötesi şairin, bazı beyitlerinde ezeli aşkla beraber şarap, kadeh ve sarhoşluk kabilinden terimlere yer vermesi, aşkın, harabatî kelimelerle olan bağlantısının en başından beri Türk edebiyatında da kullanıldığının bir göstergesi olmuştur.

Kısacası Yunus'un ezeli aşkı şiirlerinde çok yönlü bir şekilde işlediği, önceki mutasavvıfların, şairlerin bu konuda oluşturduğu birikime kendisinin de büyük oranda katkıda bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, İsmâîl b. Muhammed el-Aclûnî (2001). *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs*. C. 2. thk. Yûsuf b. Muhammed el-Hac Ahmed. Dimeşk: Mektebetü'l-İlmî'l-Hadîs.
- Arslan, Mehmet (hızl.) (2018). *Mihri Hâtun Dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Baltacı, Halil (2014). "Aşkın Kazandığı Tasavvufi Muhteva: Ahmed Gazzâlî, Bakî ve Irâkî Çizgisi". *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*. 30 (2): 23-44.
- Bice, Hayati (hızl.) (2016). *Günümüzün Aşk Yolcusuna Divân-ı Hikmet*. İstanbul: H Yayınları.
- Bozkurt, Kenan (2017). "Bakî'nin Şiirlerinde Tasavvuf, Aşkın Ezeli Boyutu ve Güzellik". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 10 (54): 22-35.
- Dâvûd el-Kayserî (2011). *Aşk Şarabı ve Hayat-Kasîde-i Hamriyye Şerhi*. çev. Turan Koç, Mehmet Çetinkaya. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Demirli, Ekrem (2021). "Yunus'un Tasavvuf Anlayışının Kurucu Unsurları: Ezeli İnsan ve Kadim Tanrı Arasında Aşka Dönüşen İman". *Darulfunun İlahiyat Dergisi*. 32: 43-66.
- Ahmed Gazâlî (2008). *Sevânihu'l-Uşşâk Âşıkların Hâlleri*. çev. Turan Koç, Mehmet Çetinkaya. İstanbul: Hece Yayınları.
- Gürer, Betül (2017). "Ahmed Yesevî'nin Dîvân-ı Hikmet'i Ekseninde Tasavvufi Düşüncede İlahi Aşk". *Bilig Dergisi*. 80: 17-41.
- Hoca, Nazif (1991). "Bakî". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 4. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 545-547.
- Fahreddîn-i Irâkî (2012). *Lemaât Aşk Metafizigi*. çev. Ercan Alkaya. İstanbul: Hayykitap Yayınları.
- İbn Arabî (2008). *Fütûhât-ı Mekkiyye*. çev. Ekrem Demirli. C. 8. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- İbn Arabî (2011). *İlahî Aşk*. çev. Mahmut Kanık. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Pürcevâdî, Nasrullah (2020). *Can Esintisi Klasik İnan Şiirinin Metafizik Boyutları*. İstanbul: İnsansant (İnsan) Yayınları.
- Tarlan, Ali Nihat (hızl.) (1992). *Ahmet Paşa Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tatçı, Mustafa (hızl.) (2012). *Yunus Emre Dîvân-ı İlâhîyât*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Tunçel, Muzaffer (hızl.) (2019). *Kutadgu Bilig*. Ankara: Gençlik Spor Yayınları.
- Uludağ, Süleyman (1991). "Aşk". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 4. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 11-17.